

ТРИБУНА ДОКТОРАНТА, АСПІРАНТА І ЗДОБУВАЧА

УДК 343.222.7

ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ НЕОБЕРЕЖНОГО СПІВЗАПОДІЯННЯ У НАУЦІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

С. Р. Багіров, кандидат юридичних наук, доцент, докторант кафедри кримінального права Інституту права імені Володимира Сташиса Класичного приватного університету

Постановка проблеми. Вивчення правозастосовної практики у сфері кримінального права дає переконливі докази існування фактів спричинення суспільно небезпечних наслідків необережною поведінкою кількох суб'єктів. Це явище є давно відомим науці кримінального права. У підручниках, монографіях та іншій кримінально-правовій літературі XIX ст. воно спочатку отримало назву «збіг необережності» від латинського відповідника «*concursum incautus*». Відтоді характеристика юридичної природи та правових наслідків вчинення необережного злочину кількома суб'єктами становить одне з дуже заплутаних питань теорії кримінального права. Не в останню чергу зазначена заплутаність зумовлена перебуванням явища, що вивчається, на межі трьох взаємопов'язаних смислових блоків, кожен з яких сам по собі утворює неабияку проблему: 1) причинного зв'язку; 2) необережності і 3) співучасті. Питання співучасті у злочині приєднуємо сюди з тієї підстави, що починаючи приблизно з другої половини XIX ст. у теорії кримінального права розгорнулися гострі дискусії щодо можливості (неможливості) застосовувати положення про співучасть до необережного злочину, вчиненого кількома суб'єктами. Протягом XX ст. ці дискусії продовжились як на сторінках підручників та курсів лекцій з кримінального права, так і в

монографічній літературі. Доречно зауважити, що єдиною монографічною працею, інформацію про яку вдалося розшукати автору цієї статті та яка спеціально присвячена проблемі необережної співучасті у злочині, є книга німецького криміналіста Е. Вуттіга [1], видана 1902 р. у м. Бреслау¹.

Пізніше, уже в радянській науці кримінального права, зазначена дискусія продовжилася; висвітлення її перебігу цілком може становити предмет самостійної публікації. Варто вказати, що на початку 60-х рр. ХХ ст. до обігу теорії кримінального права ввійшов термін «необережне співзаподіяння» [2, с. 14–17], яким стали позначати ситуації спільного необережного заподіяння шкоди замість дуже спірної і неоднозначної конструкції «співучасть у необережному злочині».

Аналіз останніх досліджень. Протягом періоду з початку 60-х рр. ХХ ст. та до цього часу до питань необережного співзаподіяння у своїх працях звертались такі автори, як О. А. Арутюнов [3], М. О. Бабій [4], М. І. Бажанов [5], Д. А. Безбородов [6; 7; 8; 9], В. І. Борисов [10; 11], А. П. Бохан [12], Р. Р. Галіакбаров [13; 14; 15], А. Д. Гладкова [16], С. В. Гончаренко [17], О. В. Гороховська [18], М. С. Грінберг [19], П. С. Дагель [20], О. О. Кваша [21], А. П. Козлов [22], Н. Ф. Кузнецова [23], О. В. Курсаєв [24; 25], Д. А. Мелешко [26], В. А. Мисливий [27], А. А. Музика [28; 29], В. О. Навроцький [30], В. А. Нерсесян [31], О. І. Плотніков [32; 33], О. І. Рарог [34], А. Р. Салімгарєєва [35], А. А. Тер-Акопов [36], І. М. Тяжкова [37], І. Р. Харитонова [38; 39; 40], В. М. Шиханов [41], І. Ю. Яніна [42], та деякі інші.

Проте вивчення кримінально-правової літератури за останні 54 роки (1962–2016) доводить, що спроба відійти від проблеми «співучасть у необережному злочині» шляхом формування поняття «необережне співзаподіяння», у свою чергу, стала причиною виникнення іншої проблеми, оскільки зміст останнього поняття (необережного співзаподіяння) зазнав неоднакового тлумачення в доктрині кримінального права. На це вже звернули увагу деякі науковці. Зокрема, О. А. Арутюнов справедливо зауважує, що багатьма авторами актуалізовано проблему необережного співзаподіяння, утім єдине розуміння необережного співзаподіяння відсутнє [3, с. 20–21].

¹ Сучасна назва – м. Вроцлав (Республіка Польща).

На підставі викладеного **мету** цієї статті автор убачає у висвітленні основних підходів до розуміння змісту необережного співзаподіяння, критичному аналізі деяких з них та наведенні додаткових аргументів на користь інших.

Основний зміст. Передусім варто зауважити, що, крім різних наукових підходів до розуміння необережного співзаподіяння, у теорії кримінального права неодноразово висловлювалися й позиції щодо заперечення цієї кримінально-правової конструкції [22, с. 19–21]. Проте причини такого заперечення, що утворюють основу аргументації теоретиків, істотно відрізняються. Це потребує окремого розгляду і виходить за межі предмета цієї публікації, в якій ми висвітлюємо підходи тих науковців, що визнають необережне співзаподіяння, хоча і надають йому різного змісту.

Протягом 70–80-х рр. ХХ ст. значну увагу дослідженню необережного співзаподіяння приділив Р. Р. Галіакбаров. Науковець підкреслює, що не будь-яке необережне злочинне посягання, в якому поєдналася небезпечна поведінка кількох осіб, має оцінюватись як необережне співзаподіяння, і критикує погляд, згідно з яким термін «необережне співзаподіяння» використовується для позначення будь-яких форм збігу необережності кількох осіб в одному злочині [14, с. 69].

Зокрема, Р. Р. Галіакбаров уважає спірним твердження, згідно з яким до необережного співзаподіяння віднесено дії двох водіїв, котрі внаслідок порушення кожним із них правил безпеки руху спричинили один наслідок. Тут, на думку вченого, у кожного водія свій злочин [14, с. 70]. Натомість Н. Ф. Кузнецова та В. М. Кудрявцев, з позицією яких не погоджується Р. Р. Галіакбаров, зазначали, що є всі підстави для притягнення до кримінальної відповідальності за ст. 211 КК РРФСР¹ двох водіїв транспорту, які внаслідок обов'язкових порушень правил безпеки руху разом спричиняють злочинну шкоду. На думку Н. Ф. Кузнецової та В. М. Кудрявцева, винуваті відповідають у цій ситуації за самостійні необережні злочини, і при цьому автори не виключають наявності в таких випадках необережного співзаподіяння одного злочинного результату [2, с. 15–16].

¹ Згідно з чинним КК України ці діяння передбачає ст. 286.

Як бачимо, між науковцями виникла дискусія з приводу того, чи можна вважати необережним співзаподіянням ситуацію заподіяння одного суспільно небезпечного наслідку як результату поєднання порушень правил безпеки руху транспорту з боку двох водіїв. Цікавим є той факт, що практичне вирішення цього питання вчені пропонують однаково: кваліфікувати дії кожного водія за статтями про самостійно вчинений необережний злочин. Водночас теоретичне підґрунтя цього рішення відрізняється. Судячи з наведеного, Р. Р. Галіакбаров вважає, що самостійна відповідальність кожного водія, дії якого утворили окремих склад злочину, не дозволяє визнати наявності необережного співзаподіяння в таких ситуаціях. Н. Ф. Кузнєцова та В. М. Кудрявцев, навпаки, визнають необережне співзаподіяння і в ситуації, коли дії водіїв зазнають самостійної кримінально-правової оцінки.

Хоча останній підхід тлумачиться Р. Р. Галіакбаровим як надто широкий і критикується вченим, тим не менше його «сповідують» багато хто з науковців. Наприклад, В. А. Нерсесян дає таке визначення необережного співзаподіяння: це необережна поведінка кількох осіб, дії яких унаслідок збігу в часі та місці призводять до настання злочинного наслідку [43, с. 19]. У свою чергу, Р. Р. Галіакбаров обґрунтовано зауважує, що таке розуміння цього явища дозволило В. А. Нерсесяну включити до необережного співзаподіяння, наприклад, наслідок, який настав у результаті порушення правил з боку водія та пішохода [14, с. 70].

Більш плідним Р. Р. Галіакбаров вважає підхід І. Р. Харитонової, в основу якого покладено ідею, що не кожен збіг поведінки кількох осіб можна визнати необережним співзаподіянням. Учений погоджується з класифікацією збігу необережної поведінки кількох осіб, яку пропонує І. Р. Харитонova: 1) одноособово вчинений необережний злочин; 2) необережне опосередковане заподіяння; 3) збіг кількох роз'єднаних і одноособово виконаних злочинів, що завдяки ситуації викликали один результат; 4) вчинення у процесі спільної діяльності кількох осіб одним із суб'єктів одного необережного злочину; 5) вчинення кожним із суб'єктів, що діяли спільно, самостійного необережного злочину; 6) необережне співзаподіяння злочинного результату [38, с. 10; 14, с. 70].

Критичне ставлення, висловлене Р. Р. Галіакбаровим, змусило його сформулювати власні конструктивні положення. Учений ставить запитання про те, чим відрізняється необережне співзаподіяння від інших фактів вчинення через необережність злочинних посягань, в яких виявляє себе поведінка кількох осіб? Відповідь на нього формулює таким чином. Головну і розпізнавальну ознаку необережного співзаподіяння Р. Р. Галіакбаров убаचाє в тому, що на винуватих покладено обов'язок з метою уникнення небажаних наслідків діяти узгоджено в одному напрямі, але через необачність чи несумлінність вони взаємопов'язаними, спільними діями допустили настання шкідливих наслідків, оцінюваних як один злочин, вчинений кількома особами [14, с. 70].

Пояснюючи, чому, на його думку, наведений вище В. А. Нерсесяном приклад порушень правил безпеки руху водієм та пішоходом не належить до необережного співзаподіяння, Р. Р. Галіакбаров зазначає про таке. У цьому випадку, наприклад, порушення правил безпеки з боку водія і пішохода пов'язані із результатом, що настав, однак необережного співзаподіяння немає, оскільки для нього є характерним завідомо спільний (в одному напрямі) характер дозлочинної поведінки двох або більше суб'єктів, кожен з яких є винуватим у вчиненні одного і того самого злочину [14, с. 71].

Ілюструючи наведені теоретичні положення практичним прикладом, Р. Р. Галіакбаров пише: «Наприклад, під час очищення від снігу злітних смуг аеродрому всі особи, задіяні у цьому процесі, зобов'язані дотримуватись правил безпеки польотів. Диспетчер не має права до завершення робіт давати літаку сигнал на посадку, а водій снігозбиральної машини повинен включити попереджувальні сигнали. Порушення обома відповідних правил, що викликали авіакатастрофу, повинні оцінюватись як прояв необережного співзаподіяння в межах одного злочину» [14, с. 71].

На нашу думку, така аргументація сама по собі є спірною. Річ у тім, що учасники дорожнього руху, наприклад два водії автотранспортних засобів, так само можуть бути визнані особами, які діють спільно в одному напрямі в тому розумінні, що вони зобов'язані забезпечити кожен зі свого боку безпеку процесу дорожнього руху. До цього аспекту питання привертають увагу В. І. Борисов та С. В. Гі-

зимчук, правильно підкреслюючи колективну (спільну) форму діяльності із забезпечення умов дорожнього руху [11, с. 65].

Утім Р. Р. Галіакбаров вважає необережну поведінку диспетчера аеродрому і водія снігозбиральної машини проявом необережного співзаподіяння, а необережну поведінку кількох водіїв автотранспорту, що призвела до одного злочинного наслідку (йдеться про приклад, що наводили Н. Ф. Кузнецова та В. М. Кудрявцев), не оцінює як необережне співзаподіяння. В обох наведених випадках суб'єкти повинні взаємодіяти в одному напрямі – напрямі забезпечення безпеки функціонування технічних процесів, хоча кожен у своїй сфері.

Необхідно зазначити, що наведені різні підходи до розуміння ситуації заподіяння одного злочинного наслідку порушеннями правил безпеки з боку кількох водіїв спостерігались і в подальшому. Так, вище ми вже наводили позицію В. А. Нерсесяна, який приєднався до поглядів Н. Ф. Кузнецової та В. М. Кудрявцева. По суті, такий самий підхід широкого розуміння необережного співзаподіяння висловила І. М. Тяжкова. На думку вченої, «необережне співзаподіяння об'єднує те спільне, що у вчиненні одного злочину завжди беруть участь кілька осіб, спільними усвідомленими або неусвідомленими діями (бездіяльністю) яких через необережність вчиняється єдине злочинне діяння» [37, с. 57]. Такого ж широкого тлумачення необережного співзаподіяння дотримуються багато хто з науковців [41, с. 340].

Утім існують і прихильники поглядів, висловлених свого часу Р. Р. Галіакбаровим та І. Р. Харитоновою.

Зокрема, О. В. Курсаєв пише, що найбільш широкого розповсюдження необережне співзаподіяння зазнало серед транспортних злочинів, які становлять переважну більшість необережних злочинних діянь [24, с. 65]. Водночас значна частина вчених, які досліджували необережне співзаподіяння, переконані, що в транспортних злочинах частіше має місце не стільки необережне співзаподіяння, скільки збіг в одному місці і часі самостійних необережних злочинів двох або більше осіб. Так, Д. А. Безбородов стверджує, що «правозастосування знає доволі велику кількість випадків, що не вписуються у загальну концепцію необережного співзаподіяння

через відсутність спільності і які становлять самостійне кримінально-правове явище. Це явище у теорії кримінального права одержало назву “збіг дії”» [6, с. 52]. Третю частину навчального посібника «Необережні багатосуб’єктні злочини» Д. А. Безбородов присвячує розгляду питання про збіг дії (бездіяльності) у необережному злочині.

На думку Д. А. Мелешка, співзаподіяння шкоди є можливим лише за наявності психологічного взаємозв’язку між співзаподіяниками, що може виявлятися на двох рівнях. Перший рівень – це взаємне усвідомлення фізичної взаємодії, тобто факту допомоги з боку іншої особи, що є характерним для співзаподіяння шкоди з особами, які не підлягають кримінальній відповідальності, і опосередкованого заподіяння шкоди. Другий рівень – це взаємне усвідомлення протиправної сутності спільно вчинюваного діяння, що є характерним для співучасті в злочині і необережного співзаподіяння шкоди. Відсутність психологічного взаємозв’язку між винуватими особами, навіть за темпорального і територіального збігу вчинених ними діянь (наприклад, під час збігу причинних зв’язків у дорожньо-транспортних пригодах), виключає співзаподіяння шкоди [26, с. 10].

Вважаємо, що Д. А. Мелешко пропонує дуже спірний критерій розмежування співзаподіяння і збігу. По-перше, підхід, відповідно до якого усвідомлення протиправної сутності спільно вчинюваного діяння визнається характерною ознакою необережного співзаподіяння, означає повне виключення неусвідомленої необережності – злочинної недбалості – зі сфери необережного співзаподіяння. З цією тезою важко погодитися. По-друге, між водіями під час дорожньо-транспортних пригод цілком може констатуватися психологічний взаємозв’язок, що підтверджується як колективним характером підтримання режиму безпеки у сфері функціонування транспорту (водії, пішоходи, пасажирки неодмінно психологічно контактують один з одним), так і правовими позиціями, викладеними вищими судовими інстанціями. Зокрема, у п. 7 постанови «Про практику застосування судами України законодавства у справах про деякі злочини проти без-

пеки дорожнього руху та експлуатації транспорту, а також про адміністративні правопорушення на транспорті» від 23 грудня 2005 р. № 14 Верховний Суд України звертає увагу на можливість взаємодії між водіями¹.

Примітним є і те, що О. В. Курсаєв, автор монографії про необережне співзаподіяння, на початку параграфа про суб'єктивні ознаки необережного співзаподіяння пише: «Під час характеристики суб'єктивних ознак необережного співзаподіяння слід брати до уваги ту обставину, що вони відбивають ускладнений характер самого посягання, вчиненого через необережність кількох особами, і цим розмежовують необережне співзаподіяння і збіг кількох осіб в одному необережному злочині» [24, с. 145]. Проте в подальшому протягом усього зазначеного параграфа О. В. Курсаєву так і не вдалося встановити критерії, які допомогли б розмежувати необережне співзаподіяння і збіг кількох осіб в одному необережному злочині. Науковець розглядає низку дискусійних питань – усвідомлення суспільної небезпеки діяння під час необережності, взаємної вини, мотиву і мети під час вчинення необережного злочину. Привертає до себе увагу та обставина, що зазначені спірні питання виникли не у зв'язку із необережним співзаподіянням, а в межах теорії необережної вини як такої. Розгляд О. В. Курсаєвим саме цих питань, а не критеріїв розмежування необережного співзаподіяння і збігу кількох осіб в одному необережному злочині, наводить на думку або про надзвичайну складність розкриття особливостей суб'єктивної сторони необережного співзаподіяння, або про відсутність таких особливостей. Таким чином, не є виключеним і висновок про те, що особливості необережного співзаподіяння варто шукати не

¹ Пункт 7 зазначеної постанови передбачає: «У випадках, коли передбачені ст. 286 КК суспільно небезпечні наслідки настали через порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту двома або більше водіями транспортних засобів, суди повинні з'ясувати характер порушень, які допустив кожен із них, а також чи не було причиною порушення зазначених правил одним водієм їх недодержання іншим і чи мав перший можливість уникнути дорожньо-транспортної події та її наслідків. При цьому треба мати на увазі, що за певних умов виключається кримінальна відповідальність особи, яка порушила Правила дорожнього руху вимушено, через створення аварійної ситуації іншою особою, котра керувала транспортним засобом».

серед суб'єктивних ознак вчиненого, а в площині об'єктивної сторони цього явища.

Висновки. Отже, наведені в цій статті наукові позиції, міркування, приклади дають підстави для таких висновків.

Передусім підтверджено правоту тих авторів, які висували положення про відсутність єдиного розуміння змісту необережного співзаподіяння у доктрині кримінального права.

У сучасній теорії кримінального права так само, як і 30–40 років тому, спостерігається формування двох основних підходів – «вузького» та «широкого» – до розуміння необережного співзаподіяння. Маркером, який дозволяє впевнено відносити науковий підхід до «вузького» або «широкого», є ставлення його прихильника до автотранспортного злочину, що вчиняється кількома суб'єктами.

Прихильники «вузького» підходу (Д. А. Безбородов, Р. Р. Галіакбаров, М. С. Грінберг, О. В. Курсаєв, Д. А. Мелешко, І. Р. Харитонова та ін.) наполягають на розмежуванні необережного співзаподіяння як особливої форми поведінки кількох суб'єктів одного необережного злочину з явищем «збігу» самостійних необережних злочинів. Збіг порушень правил безпеки з боку кількох водіїв транспортних засобів, що призвело до одного суспільно небезпечного наслідку, представники цього підходу не вважають необережним співзаподіянням.

Більшість науковців (В. І. Борисов, С. В. Гізимчук, П. С. Дагель, В. М. Кудрявцев, Н. Ф. Кузнєцова, В. А. Мисливий, В. О. Навроцький, В. А. Нерсисян, І. М. Тяжкова та ін.) розглядають як необережне співзаподіяння не лише «вузькі» (тобто такі, що, умовно кажучи, тяжіють з об'єктивної сторони до «співвиконавства») форми необережного спричинення злочинного наслідку, а й інші різновиди необережного заподіяння спільної шкоди кількома суб'єктами. Учені цієї групи вважають, що поняття необережного співзаподіяння може охоплювати і ситуації спричинення єдиного наслідку кількома водіями, кожен з яких порушив правила безпеки руху або експлуатації транспорту.

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. На наш погляд, представники «вузького» підходу поки що не навели переконливих доказів, які дозволили б чітко розмежувати необережне

співзаподіяння і те явище, яке вони називають «збігом діянь» або самостійними необережними злочинами, що збігаються у місці та часі. Подальші наукові пошуки варто присвятити виробленню теоретично прийнятного підходу до необережного співзаподіяння, який дав би можливість розв'язати проблеми, що накопичились у правозастосовній діяльності.

Перелік літератури

1. Wuttig E. Fahrlässige Teilnahme am Verbrechen / E. Wuttig. – Breslau : Schletter'sche Buchhandlung (Franck & Weigert), 1902. – 130 s.
2. Кузнецова Н. Квалификация соучастия в преступлении / Н. Кузнецова, В. Кудрявцев // Сов. юстиция. – 1962. – № 19. – С. 14–17.
3. Арутюнов А. А. Соучастие в преступлении / А. А. Арутюнов. – М. : Статут, 2013. – 408 с.
4. Бабий Н. А. Множественность лиц в преступлении и проблемы учения о соучастии : монография / Н. А. Бабий. – М. : Юрлитинформ, 2013. – 720 с.
5. Статтю коментує професор Харківського юридичного інституту М. І. Бажанов // Рад. право. – 1989. – № 10. – С. 66–67. – Комент. ст. : Про поняття необережного співзаподіяння / С. Гончаренко // Рад. право. – 1989. – № 10. – С. 63–66.
6. Безбородов Д. А. Неосторожные многосубъектные преступления: понятие и квалификация : учеб. пособие / Д. А. Безбородов. – СПб. : С.-Петерб. юрид. ин-т Акад. Ген. прокуратуры РФ, 2015. – 60 с.
7. Безбородов Д. А. К вопросу о понятии неосторожного сопричинения в уголовном праве / Д. А. Безбородов // Криминалисть. – 2014. – № 1. – С. 9–16.
8. Безбородов Д. А. Уголовно-правовое регулирование ответственности за совместное совершение преступления : монография / Д. А. Безбородов. – СПб. : Изд-во С.-Петерб. ун-та МВД России, 2007. – 303 с.
9. Безбородов Д. А. Методологические основы учения об уголовной ответственности за совместное преступное деяние : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / Д. А. Безбородов ; С.-Петерб. ун-т МВД России. – СПб., 2008. – 55 с.
10. Борисов В. І. Основні проблеми охорони безпеки виробництва в кримінальному законодавстві України : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / В. І. Борисов ; Укр. юрид. акад. – Х., 1993. – 35 с.

11. Борисов В. И. Уголовная ответственность за нарушение правил, норм и стандартов, обеспечивающих безопасность дорожного движения / В. И. Борисов, С. В. Гизимчук. – Харьков : Консум, 2001. – 160 с.

12. Бохан А. П. Соучастие в неосторожном преступлении: миф или реальность? / А. П. Бохан, Н. В. Петрашева // Lex Russica. – 2016. – № 5 (114). – С. 217–224.

13. Галиакбаров Р. Р. Групповое преступление. Постоянные и переменные признаки : учеб. пособие / Р. Р. Галиакбаров. – Свердловск : Свердл. юрид. ин-т, 1973. – 140 с.

14. Галиакбаров Р. Р. Квалификация многосубъектных преступлений без признаков соучастия : учеб. пособие / Р. Р. Галиакбаров. – Хабаровск : Хабаров. высш. шк. МВД СССР, 1987. – 96 с.

15. Галиакбаров Р. Р. Неосторожное сопричинение как вид множественности участников преступления / Р. Р. Галиакбаров // Проблемы борьбы с преступной неосторожностью : межвуз. темат. сб. – Владивосток, 1981. – С. 28–34.

16. Гладкова А. Д. Уголовная ответственность сопричинителей вреда по неосторожности / А. Д. Гладкова // Science Time. – 2014. – № 5. – С. 50–55.

17. Гончаренко С. В. Про поняття необережного співзаподіяння / С. В. Гончаренко // Рад. право. – 1989. – № 10. – С. 63–66.

18. Гороховська О. В. Вбивство через необережність: проблеми кримінальної відповідальності : монографія / О. В. Гороховська ; наук. ред. А. А. Музика. – К. : Вид. ПАЛИВОДА А. В., 2007. – 180 с.

19. Гринберг М. С. Соучастие в неосторожных преступлениях / М. С. Гринберг // Сов. государство и право. – 1990. – № 8. – С. 53–60.

20. Дагель П. С. Причинная связь в преступлениях, совершаемых по неосторожности / П. С. Дагель // Вопросы борьбы с преступностью. – М. : Юрид. лит., 1981. – Вып. 34. – С. 28–38.

21. Кваша О. О. Співучасть у злочині: структура та відповідальність : монографія / О. О. Кваша ; НАН України ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2013. – 560 с.

22. Козлов А. П. Соучастие: традиции и реальность / А. П. Козлов. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2001. – 362 с.

23. Кузнецова Н. Квалификация соучастия в преступлении / Н. Кузнецова, В. Кудрявцев // Сов. юстиция. – 1962. – № 19. – С. 14–17.

24. Курсаев А. В. Неосторожное сопричинение в российском уголовном праве : монография / А. В. Курсаев. – М. : Юрлитинформ, 2015. – 280 с.

25. Курсаев А. В. Дифференциация уголовной ответственности за неосторожное сопричинение вреда : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / А. В. Курсаев ; Моск. ун-т МВД РФ. – М., 2011. – 26 с.
26. Мелешко Д. А. Сопричинение вреда без признаков соучастия в доктрине уголовного права : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Д. А. Мелешко ; Акад. Ген. прокуратуры РФ. – М., 2016. – 30 с.
27. Мисливий В. А. Злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту (кримінально-правове та кримінологічне дослідження) : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / В. А. Мисливий ; Київ. нац. ун-т внутр. справ. – К., 2005. – 36 с.
28. Музыка А. А. Дифференція відповідальності за необережні злочини з урахуванням різновидів детермінаційних зв'язків / А. А. Музыка, С. Р. Багіров // Право України. – 2004. – № 7. – С. 114–118.
29. Музыка А. А. Причинная связь: уголовно-правовой очерк / А. А. Музыка, С. Р. Багіров. – Хмельницький : Изд-во Хмельниц. ун-та упр. и права, 2009. – 112 с.
30. Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації : навч. посіб. / В. О. Навроцький. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 704 с.
31. Нерсесян В. А. Ответственность за неосторожные преступления / В. А. Нерсесян. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2002. – 223 с.
32. Плотников А. И. Соучастие как проблема диалектического противоречия и единства во множестве объективного и субъективного / А. И. Плотников // Рос. ежегодник уголов. права. – 2012. – № 6. – С. 233–261.
33. Плотников А. И. Соучастие в системе преступлений, характеризующихся стечением преступников / А. И. Плотников // Lex Russica. – 2016. – № 5 (114). – С. 117–132.
34. Рарог А. И. Уголовная ответственность за неосторожное сопричинение / А. И. Рарог // Уголовное право в XXI веке : материалы междунар. науч. конф. на юрид. фак. МГУ им. М. В. Ломоносова, 31 мая – 1 июня 2001 г. – М. : Лекс Эст, 2002. – С. 62–70.
35. Салимгареева А. Р. Преступная деятельность двух или более лиц без признаков соучастия в российском уголовном праве : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / А. Р. Салимгареева ; Урал. гос. юрид. акад. – Екатеринбург, 2011. – 27 с.
36. Тер-Акопов А. А. Преступление и проблемы нефизической причинности в уголовном праве / А. А. Тер-Акопов. – М. : ЮРКНИГА, 2003. – 480 с.
37. Тяжкова И. М. Неосторожные преступления с использованием источников повышенной опасности / И. М. Тяжкова. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2002. – 278 с.

38. Харитонова И. Р. Неосторожное сопричинение в советском уголовном праве : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / И. Р. Харитонова ; Свердлов. юрид. ин-т. – Свердловск, 1985. – 15 с.

39. Харитонова И. Р. Понятие неосторожного сопричинения по советскому уголовному праву / И. Р. Харитонова // Проблемы совершенствования уголовного законодательства на современном этапе : межвуз. сб. науч. тр. – Свердловск : Изд-во Свердлов. юрид. ин-та, 1985. – С. 123–132.

40. Харитонова И. Р. Проблема уголовной ответственности за неосторожное сопричинение / И. Р. Харитонова // Актуальные проблемы борьбы с преступностью : межвуз. сб. науч. тр. – Свердловск : Изд-во Свердл. юрид. ин-та, 1989. – С. 45–52.

41. Дорожно-транспортная преступность: закономерности, причины, социальный контроль / А. Ю. Кравцов, А. И. Сирохин, Р. В. Скоморохов, В. Н. Шиханов ; под ред. В. В. Лунева. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2011. – 474 с.

42. Янина И. Ю. Понятие и признаки неосторожного причинения / И. Ю. Янина // Право : журн. Высш. шк. экономики. – 2016. – № 2. – С. 65–73.

43. Нерсисян В. А. Ответственность за неосторожные преступные деяния в свете научно-технической революции : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / В. А. Нерсисян ; ВЮЗИ. – М., 1983. – 24 с.

Транслітерація переліку літератури

1. Wuttig, E. (1902). Fahrlässige Teilnahme am Verbrechen [Negligence complicity in a crime]. Breslau : Schletter'sche Buchhandlung (Franck & Weigert) [in German].

2. Kuznetsova, N., & Kudryavtsev, V. (1962). Kvalifikatsiya souchastiya v prestuplenii [Qualification of the complicity in a crime]. Sovetskaya justitsiya – The Soviet justice, 19, pp.14–17 [in Russian].

3. Arutyunov, A. A. (2013). Souchastiye v prestuplenii [Complicity in a crime]. Moscow : Statut [in Russian].

4. Babiy, N. A. (2013). Mnozhestvennost' lic v prestuplenii i problemy ucheniya o souchastii [Multiplicity of the persons in a crime and problems of the complicity doctrine's]. Moscow : Yurлитinform[in Russian].

5. Bazhanov, M. I. (1989). Stattu komentuye profesor Harkivs'kogo yuridichnogo institutu M. I. Bazhanov [Professor of the Harkiv juridical institute M. I. Bazhanov comments the article]. Radyans'ke pravo – The Soviet law, 10, pp. 66–67. – Komentar statty : Goncharenko, S. Pro ponyattya neoberezhnogo spivzapodiyannya [About a concept of the negligence co-causality]. Radyans'ke pravo – The Soviet law, 10, pp. 63–66 [in Ukrainian].

6. Bezborodov, D. A. (2015). Neostorozhnye mnogosub'ektnye prestupleniya : ponjatiye i kvalifikatsiya [Negligence multi-offender crimes : concept and qualification]. Saint Petersburg : Yurid. in-t Akad. Gen. prokuratury RF [in Russian].
7. Bezborodov, D. A. (2014). K voprosu o ponyatii neostorozhnogo soprichineniya v ugovolnom prave [On the issue of concept of the negligence co-causality in criminal law]. *Kriminalist – The Criminalist*, 1, pp. 9–16 [in Russian].
8. Bezborodov, D. A. (2007). Ugolovno-pravovoye regulirovaniye otvetstvennosti za sovmestnoye soversheniye prestupleniya [Criminal-legal's regulation of the liability for a joint commission of crime]. Saint Petersburg : Izd-vo S-Peterburg. un-ta MVD Rossii [in Russian].
9. Bezborodov, D. A. (2008). Metodologicheskiye osnovy ucheniya ob ugovolnoy otvetstvennosti za sovmestnoye prestupnoye deyanie [Methodological foundations of the doctrine about a criminal liability for a joint commission of crime]. Extended abstract of Doctor's thesis. Saint Petersburg [in Russian].
10. Borisov, V. I. (1993). Osnovni problemy ohorony bezpeky vyrobnyctva v kriminal'nomu zakonodavstvi Ukrayiny [The main problems of safety manufacture in the criminal legislation of Ukraine]. Extended abstract of Doctor's thesis. Harkiv [in Ukrainian].
11. Borisov, V. I., & Gizimchuk, S. V. (2001). Ugolovnaya otvetstvennost' za narusheniye pravil, norm i standartov, obespechivayushhih bezopasnost' dorozhnogo dvizheniya [Criminal liability for a violation of rules, norms and standards, that support a traffic safety]. Har'kov : Konsum [in Russian].
12. Bohan, A. P., & Petrasheva, N. V. (2016). Souchastiye v neostorozhnom prestuplenii : mif ili real'nost'? [Complicity in a negligence crime: myth or reality?]. *Lex Russica – The Lex Russica*, 5, pp. 217–224 [in Russian].
13. Galiakbarov, R. R. (1973). Gruppovoye prestupleniye. Postojannyye i peremennyye priznaki [Group crime. Constant and variable attributes]. Sverdlovsk : Sverdlov. yurid. in-t [in Russian].
14. Galiakbarov, R. R. (1987). Kvalifikatsiya mnogosub'ektnykh prestuplenij bez priznakov souchastiya [Qualification multi-offender crimes, that have not attributes a complicity]. Habarovsk : Habarov. vyssh. shk. MVD SSSR [in Russian].
15. Galiakbarov, R. R. (1981). Neostorozhnoye soprichineniye kak vid mnozhestvennosti uchastnikov prestupleniya [Negligence co-causality as a sort of a multiplicity of participants of a crime]. *Problemy bor'by s prestupnoy neostorozhnost'yu – Problems of the prevention the criminal negligence*. Vladivostok, pp. 28–34 [in Russian].

16. Gladkova, A. D. (2014). Ugolovnaya otvetstvennost' soprichinitelej vreda po neostorozhnosti [Criminal liability of co-causers, that do harm by negligence]. *Science Time – Science Time*, 5, 50–55 [in Russian].

17. Goncharenko, S. (1989). Pro ponyattya neoberezhnogo spivzapodiyannya [About a concept of the negligence co-causality]. *Radjans'ke pravo – The Soviet law*, 10, pp. 63–66 [in Ukrainian].

18. Gorohovs'ka, O. V. (2007). Vbivstvo cherez neoberezhnist': problemi kriminal'noyi vidpovidal'nosti [Homicide by negligence : the problems of a criminal liability]. *Kiyv : Vid. PALIVODA A. V.* [in Ukrainian].

19. Grinberg, M. S. (1990). Souchastiye v neostorozhnyh prestupleniyah [Complicity in the negligence crimes]. *Sovetskoye gosudarstvo i pravo – The Soviet state and law*, 8, pp. 53–60 [in Russian].

20. Dageľ, P. S. (1981). Prichinnaya svyaz' v prestupleniyah, sovershayemyh po neostorozhnosti [Causal nexus in crimes, are committed by negligence]. *Voprosy bor'by s prestupnost'yu – The issues of crime prevention*, issue 34, pp. 28–38 [in Russian].

21. Kvasha, O. O. (2013). Spivuchast' u zlochyni: struktura ta vidpovidal'nist' [Complicity in crime : structure and responsibility]. *Lugans'k : RVV LDUVS im. E. O. Didorenka* [in Ukrainian].

22. Kozlov, A. P. (2001). Souchastiye: tradyciyi i real'nost' [Complicity : traditions and reality]. *Saint Petersburg : Yurid. centr Press* [in Russian].

23. Kuznecova, N., & Kudrjavcev, V. (1962). Kvalifikaciya souchastiya v prestuplenii [Qualification of the complicity in a crime]. *Sovetskaya justiciya – The Soviet justice*, 19, pp. 14–17 [in Russian].

24. Kursaeв, A. V. (2015). Neostorozhnoye soprichineniye v rossijskom ugolovnom prave [Negligence co-causality in russian criminal law]. *Moscow : Jurlitinform* [in Russian].

25. Kursaeв, A. V. (2011). Differenciaciya ugolovnoj otvetstvennosti za neostorozhnoye soprichineniye vreda [Differentiation of the criminal responsibility for the negligence co-causality]. *Extended abstract of candidate's thesis. Moscow* [in Russian].

26. Meleshko, D. A. (2016). Soprichineniye vreda bez priznakov souchastiya v doktrine ugolovnogo prava [Co-causality of the harm without the attributes of the complicity in doctrine of criminal law]. *Extended abstract of candidate's thesis. Moscow* [in Russian].

27. Mislivij, V. A. (2005). Zlochiny proti bezpeki dorozhn'ogo ruhu ta ekspluataciyi transportu (kriminal'no-pravove ta kriminologichne doslidzhennya) [Crimes against the safety of traffic and transport operation (criminal-legal and criminological research)]. *Extended abstract of Doctor's thesis. Kiyv* [in Ukrainian].

28. Muzyka, A. A., & Bagirov, S. R. (2004). Diferenciaciya vidpovidal'nosti za neoberezhni zlochyny z urahuvannyam riznovydiv determinaciynyh zv'yazkiv [Differentiation of the liability for negligence crimes with a glance of the types determination links]. *Pravo Ukrainy – The law of Ukraine*, 7, pp.114–118 [in Ukrainian].

29. Muzyka, A. A., & Bagirov, S. R. (2009). Prichinnaya svyaz' : ugolovno-pravovoj ocherk [Causal nexus : criminal-legal outline]. Hmel' nitskiy : Izd-vo Hmel' nitskogo universiteta upravleniya i prava [in Russian].

30. Navrots'kiy, V. O. (2006). Osnovy kyiminal'no-pravovoyi kvalifikaciyi [Foundations of the criminal-legal qualification]. Kiyv : Yurinkom Inter [in Ukrainian].

31. Nersesyan, V. A. (2002). Otvetstvennost' za neostorozhnye prestupleniya [Responsibility for the negligence crimes]. Saint Petersburg : Yurid. centr Press [in Russian].

32. Plotnikov, A. I. (2012). Souchastiye kak problema dialekticheskogo protivorechiya i yedinstva vo mnozhestve ob'yektivnogo i sub'yektivnogo [Complicity as a problem of the dialectical contradiction and unity in the multitude objective and subjective]. *Rossiyskiy ezhegodnik ugolovnogo prava – Russian yearbook of criminal law*, 6, pp. 233–261 [in Russian].

33. Plotnikov, A. I. (2016). Souchastiye v sisteme prestuplenij, harakterizuyushhihsya stecheniyem prestupnikov [Complicity in the system of the crimes, that have a concurrence the offenders]. *Lex Russica – The Lex Russica*, 5, pp. 117–132 [in Russian].

34. Rarog, A. I. (2002). Ugolovnaya otvetstvennost' za neostorozhnoye soprichineniye [Criminal responsibility for the negligence co-causality]. *Criminal law in XXI century '02 : mezhdunarodnaya nauchnaya konferentsiya (31 maja – 1 ijunya 2001 goda) – [international scientific conference]* (pp. 62–70). Moscow : Leks Est [in Russian].

35. Salimgareyeva, A. R. (2011). Prestupnaya deyatel'nost' dvuh ili boleye lic bez priznakov souchastiya v rossiyskom ugolovnom prave [Criminal activity from two or more persons without the attributes of complicity in russian criminal law]. Extended abstract of candidate's thesis. Ekaterinburg [in Russian].

36. Ter-Akopov, A. A. (2003). Prestupleniye i problemy nefizicheskoy prichinnosti v ugolovnom prave [Crime and the problems of an unphysical causation in criminal law]. Moscow : YURKNIGA [in Russian].

37. Tyazhkova, I. M. (2002). Neostorozhnye prestupleniya s ispol'zovaniyem istochnikov povyshennoj opasnosti [Negligence crimes with an using of the sources of increased danger]. Saint Petersburg : Yurid. centr Press [in Russian].

38. Haritonova, I. R. (1985). Neostorozhnoye soprichineniye v sovetskom ugovnomn prave [Negligence co-causality in soviet criminal law]. Extended abstract of candidate's thesis. Sverdlovsk [in Russian].

39. Haritonova, I. R. (1985). Ponyatiye neostorozhnogo soprichineniya po sovetskomu ugovnomu pravu [Concept of the negligence co-causality according to soviet criminal law]. Problemy sovershenstvovaniya ugovnogo zakonodatel'stva na sovremennom etape – Problems of perfecting criminal legislation at the present stage: mezhvuz. sb. nauch. tr. [special issue]. Sverdlovsk, pp. 123–132 [in Russian].

40. Haritonova, I. R. (1989). Problema ugovnoy otvetstvennosti za neostorozhnoye soprichineniye [Problem of a criminal responsibility for the negligence co-causality]. Aktual'nye problemy bor'by s prestupnost'yu – Actual problems of the crime prevention: mezhvuz. sb. nauch. tr. [special issue]. Sverdlovsk, pp. 45–52 [in Russian].

41. Kravcov, A. Y., Sirohin, A. I., Skomorohov, R. V., Shihanov, V. N. (2011). Dorozhno-transportnaya prestupnost' : zakonomernosti, prichiny, social'nyj kontrol' [Road transport crime : regularity's, causes, social control]. Saint Petersburg : Yurid. centr Press [in Russian].

42. Yanina, I. Y. (2016) Ponyatiye i priznaki neostorozhnogo prichineniya [Concept and the attributes of the negligence causation]. Pravo : zhurn. Vysšej shkoly ekonomiki – The Law : journal of the Higher School of economics, 2, pp. 65–73 [in Russian].

43. Nersesyan, V. A. (1983). Otvetstvennost' za neostorozhnye prestupnye dejaniya v svete nauchno-tehnicheskoy revoljucii [Responsibility for the negligence criminal acts in the light of scientific and technological revolution]. Extended abstract of candidate's thesis. Moscow [in Russian].

Багіров С. Р. Підходи до розуміння необережного співзаподіяння у науці кримінального права

У статті підтверджено думку про відсутність єдиного теоретичного концепту необережного співзаподіяння в доктрині кримінального права.

Автор дійшов висновку про формування двох основних підходів – «вузького» та «широкого» – до розуміння необережного співзаподіяння.

Прихильники «вузького» підходу наполягають на розмежуванні необережного співзаподіяння як особливої форми поведінки кількох суб'єктів одного необережного злочину з явищем «збігу» самостійних необережних злочинів. Збіг порушень правил безпеки з боку кількох водіїв транспортних засобів, що призвело до одного суспільно небезпечного наслідку, представники цього підходу не вважають необережним співзаподіянням.

Більшість науковців розглядають як необережне співзаподіяння не лише «вузькі» форми спричинення злочинного наслідку, а й інші різновиди необережного заподіяння спільної шкоди кількома суб'єктами. Учені цієї групи вважають, що поняття необережного співзаподіяння може охоплювати і ситуації спричинення єдиного наслідку кількома водіями, кожен з яких порушив правила безпеки руху або експлуатації транспорту.

У статті зроблений висновок про те, що представники «вузького» підходу поки що не навели переконливих доказів, які дозволили б чітко розмежувати необережне співзаподіяння і те явище, яке вони називають «збігом діянь» або самостійними необережними злочинами, що збігаються у місці та часі.

Ключові слова: злочинна необережність, необережне співзаподіяння, самостійний необережний злочин, збіг необережності.

Багиров С. Р. Подходы к пониманию неосторожного сопричинения в науке уголовного права

В статье подтверждена мысль об отсутствии единого теоретического концепта неосторожного сопричинения в доктрине уголовного права.

Автор пришел к выводу о формировании двух основных подходов – «узкого» и «широкого» – к пониманию неосторожного сопричинения.

Приверженцы «узкого» подхода настаивают на разграничении неосторожного сопричинения как особой формы поведения нескольких субъектов одного неосторожного преступления с явлением «совпадения» самостоятельных неосторожных преступлений. Совпадение нарушений правил безопасности со стороны нескольких водителей транспортных средств, что повлекло одно общественно опасное последствие, представители данного подхода не считают неосторожным сопричинением.

Большинство ученых рассматривают в качестве неосторожного сопричинения не только «узкие» формы причинения преступного последствия, но и другие разновидности неосторожного причинения совместного вреда несколькими субъектами. Ученые этой группы полагают, что понятие неосторожного сопричинения может охватывать и ситуации причинения единого последствия несколькими водителями, каждый из которых нарушил правила безопасности движения или эксплуатации транспорта.

В статье сделан вывод о том, что представители «узкого» подхода пока еще не привели убедительных доказательств, которые позволили бы четко разграничить неосторожное сопричинение и то явление, которое они называют «совпадением деяний» или самостоятельными неосторожными преступлениями, совпадающими в месте и времени.

Ключевые слова: преступная неосторожность, неосторожное сопричинение, самостоятельное неосторожное преступление, стечение неосторожности.

Bagirov S. R. Approaches to interpretation negligence co-causality in the doctrine of criminal law

The article corroborates an idea about a lack of an unified theoretical concept negligence co-causality in the doctrine of criminal law.

The author comes to the conclusion that there are two basic approaches to an interpretation of this phenomenon, which the author terms for convenience «narrow» and «wide».

Adherents the «narrow» approach insist on differentiation negligence co-causality as a special form of behavior few offenders one negligence crime with a occurrence «coincidence» few separate negligence crimes. Followers of this approach are not suppose that negligence co-causality is the same as coincidence of violations rules of safety from few drivers that entail one social dangerous consequence.

Majority the scientists consider as negligence co-causality not only «narrow» forms of causation the criminal consequence but also other variations of negligence causation the combined harm from several offenders. The scientists of this group suppose that concept of negligence co-causality can embrace the situations of causation integrated consequence from few drivers, everyone of which violated the rules of traffic safety or transport operation.

It was ascertained that followers of «narrow» approach not adduce proofs, that can clear differentiate the negligence co-causality and that phenomenon, which they call «coincidence acts» or several negligence crimes that coincidence in the spot and time.

Key words: *crime negligence, negligence co-causality, separate negligence crime, confluence of negligence.*